

**Grand illusion
and grand presence**

**Wielka iluzja
i wielka obecność**

Wprowadzenie

Victoria Stone

przekład: Jakub Matyja

Zawsze miałam słabość do mody. Myślę o niej jako o ekspresji czyichś myśli, pomysłów i osobowości. Prawdopodobnie z tego powodu tak pociągały mnie „ucieleśnione” i „usytuowane” poglądy na poznanie (zauważmy, że terminów tych nie należy używać zamiennie. Poniżej prezentuję je we wzajemnych relacjach, ponieważ stanowią one rozgałęzienia analogicznego drzewa myśli). Centralnym twierdzeniem, na którym opierają się wszystkie te ujęcia, jest potrzeba rozpoznania roli ciała i środowiska w ludzkim poznaniu. Poza pewnymi technicznymi różnicami, perspektywy te zakładają, że mózg, ciało oraz środowisko są „sprzężone”. Mózg, ciało i świat połączone są ze sobą dzięki dynamicznej pętli, wewnątrz której występuje specjalnego rodzaju relacja. Mam wrażenie intuicyjnej poprawności tej idei. Dlaczego?

Wydaje się, że aspekty poznania, myśli, pomysły i pojęcia są kształtowane przez aspekty i formę naszego ciała oraz tego, co je otacza. Staje się to oczywiste, kiedy myślimy o naturze percepcji oraz intuicyjnym sposobie, w jaki poruszamy się, reagujemy i odnajdujemy drogę w naszym środowisku. Na przykład: kiedy mgła pokrywa miasto, a nasza widoczność jest ograniczona, kierowca reaguje intuicyjnie poprzez zwolnienie pojazdu i jazdę z zachowaniem większej ostrożności. Takie zachowanie wydaje się spowodowane faktem, że w jakiś sposób informacje dostarczane nam przez świat są efektywnie zintegrowane z naszymi korespondującymi wzorcami ruchowymi i myślowymi.

Idee te, centralne dla ucieleśnionego czy „usytuowanego” poglądu na poznanie, stają się coraz bardziej popularne w dziedzinie filozofii umysłu. Są one rezultatem intuicji, że umysł jest w pewien sposób połączony i (prawdopodobnie) poszerzony o środowisko. A jednak sam ten pogląd obecny jest od dłuższego czasu. Wybitny francuski

fenomenolog Maurice Merleau-Ponty pojmował wzrok jako analogiczny do dotyku – z uwagi na sposób, w jaki rozpoznaje on świat, opisując go jako wzrokową palpację („obmacywanie oczami”). Alva Noë (profesor filozofii na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley) sympatyzuje z tą linią myślenia i rozpoznaje podobieństwa pomiędzy poglądami Merleau-Ponty’ego a swoimi własnymi: „Dzięki zręcznemu sondowaniu – które Merleau-Ponty nazywał wzrokową palpacją – doprowadzasz samego siebie do kontaktu [...]. Wzrok jest dotyko-podobny. Tak jak dotyk, wzrok jest aktywny [...]. Uzyskujemy treść [poznawczą] poprzez rozglądanie się dookoła, tak jak uzyskujemy treść dotykową poprzez poruszanie rękoma. ‘Ustanawiasz’ swoją treść percepcyjną poprzez aktywność wprawnego patrzenia” (*Action in Perception* 2004: 73). Noë zręcznie broni tego poglądu. Nasze doświadczenie fenomenalne możliwe jest dzięki naszemu aktywnemu uczestnictwu i zaangażowaniu w świat, w którym jesteśmy usytuowani.

„Aktywność”, „zręczne patrzenie”, „zaangażowanie” i „zawartość fenomenalna”. Te cztery terminy są niezwykle istotne.

Jednakże „sensomotoryczna teoria” Noëgo, która wyewoluowała we współpracy z badaczem percepcji wzrokowej i filozofem Kevinem O’Reganem (dyrektorem Laboratoire de Psychologie de la Perception na Uniwersytecie René Descartesa w Paryżu), idzie o krok dalej niż przedstawione wyżej twierdzenia. Według teorii Noëgo (i O’Regana) doświadczenie fenomenalne nie jest jedynie rezultatem aktywnego, interaktywnego zaangażowania w świat, ponieważ opiera się także na posiadaniu przez nas pewnego typu wiedzy. Ten typ wiedzy znany jest jako „wiedza sensomotoryczna”, lub, dokładniej, wiedza o „sensomotorycznych zbieżnościach”, które obecne są w środowisku. Mówiąc słowami tych autorów: „[...] twierdzimy, że postrzegające podmioty mają wrażenia w obrębie poszczególnych modalności zmysłowych wtedy, kiedy *ćwiczą własną biegłość w zakresie praw sensomotorycznych*, rządzących relacjami między możliwymi działaniami a wynikającymi z nich zmianami w obrębie danej modalności zmysłowej, wzbogacanej o napływającą informację” (Noë i O’Regan 2001: 82).

Sensomotoryczny pogląd na poznanie wzbogacony jest u Noëgo o eksplorację pojęcia „percepcyjnej obecności” (patrz: przede wszystkim Noë 2004, a także 2002, 2006). Przykład tego fenomenu: zauważmy, że praktycznie zawsze mamy wzrokowe doświadczenie kostki jako posiadającej sześć ścianek, mimo że zawsze będziemy w stanie zobaczyć maksymalnie tylko trzy jej ścianki z jednego punktu widzenia. W przykładzie tym ukryte strony kostki dostępne są doświadczeniu (rzadko zakładamy, że kostka jest wydrążona albo nieposiadająca tylnej części), pomimo że pozostają ukryte dla naszego wzroku. Noë twierdzi, że owe ukryte obszary kostki swoją obecność w naszym doświadczeniu zawdzięczają posiadaniu przez nas tego szczególnego rodzaju wiedzy: sensomotorycznej. Wiedzy, że te pozostałe trzy

ścianki kostki zostaną odkryte dzięki naszemu ruchowi i eksploracji obiektu: „Gdy widzisz kostkę z pewnego punktu widzenia, doświadczasz jej wyglądu z pewnego stanowiska. Gdy poruszasz się względem kostki, uczysz się, jak ten wygląd zmienia się razem z twoim ruchem – a więc doświadczasz wizualnego potencjału kostki. Tym samym: doświadczenie tego wizualnego potencjału jest doświadczeniem faktycznego kształtu. Podczas gdy doświadczasz obiektu jako sześciennego tylko na podstawie jego wyglądu, robisz tak, ponieważ posiadasz – w tym doświadczeniu – sensomotoryczną wiedzę dotyczącą relacji pomiędzy zmianami wyglądu kostki a ruchem. Doświadczając figury jako sześcienną na podstawie tego, jak ona wygląda, to rozumieć, jak wygląd ten zmienia się podczas twojego ruchu (2004: 77).

Dociekania filozoficzne Alva Noëgo dotyczące umysłu i poznania oparte są na doświadczeniach naukowych. Razem ze wspomnianym już filozofem i naukowcem Kevinem O'Reganem, Noë omawia znaczenie fenomenu „ślepoty na zmianę” [*change blindness*] oraz doświadczenia iluzji wzrokowych dla teorii sensomotorycznej. Dlaczego na przykład nie zauważymy goryla biegnącego przez boisko futbolowe, gdy będziemy bardzo zaabsorbowani oglądaniem gry? (patrz: Noë 2002, 2009 oraz:

<http://neuronarrative.wordpress.com/2009/05/30/you-are-not-your-brain-a-video-discussion-by-philosopher-alva-noe/>).

Wszystko to wiąże się z dyskusją wokół twierdzenia, że świadomość może nie być po prostu produktem aktywności milionów neuronów w mózgu, lecz wynikiem wielu kompleksowych procesów, wewnątrz i na zewnątrz głowy, opierających się na ciągłej interakcji ze środowiskiem.

Alva Noë miał także szczęście pracować z Profesorem Susan Hurley (Uniwersytet w Bristolu, UK) w ramach projektu Mózgowymi Podstawami Świadomości i Neuroplastyczności (*Brain Basis of Consciousness and Neural Plasticity*, 2003).

Dysponując takimi doświadczeniami, filozof ten rozwinął swoją koncepcję także w kontekście sztuki współczesnej. Jego propozycja zakłada, że refleksyjne doświadczenie dzieła sztuki może nam wiele powiedzieć na temat istoty świadomości. Sztuka – jak twierdzi Noë – daje nam możliwość wyjścia poza oczywistą przezroczystość doświadczenia oraz w stronę bardziej przekonującego ujęcia go. Noë ostatnio pracuje także nad książką o sztuce i naturze ludzkiej.

Lista prac Noëgo znajduje się na stronie internetowej:

<http://socrates.berkeley.edu/~noe/>

Bibliografia

- Hurley, S. & Noë, A. 2003. *Neural plasticity and consciousness*. *Biology and Philosophy*, 18: 131–168.
- Merleau-Ponty, M. 1945/2003. *The Phenomenology of Perception*. Routledge & Kegan, P.
- Noë, A. 2009. *Out of Our Heads: Why you are not your brain and other lessons from the biology of consciousness*. Macmillan.
- Noë, A. 2004. *Action in Perception*. Cambridge, MA. MIT Press.
- Noë, A. 2002. *Is the visual world a grand illusion?* Imprint Academic.
- Noë, A. 2001. *Experience and experiment in art*. *Journal of Consciousness Studies*, 7: 8-9: 123–135.
- O'Regan, J.K. & Noë, A. 2001. *A Sensorimotor Approach to Vision and Visual Consciousness*. *Behavioural and Brain Sciences*, 24: 5: 939–973.